

HET DICTATORVIRUS

Frank Schaper

HET DICTATORVIRUS

Slecht voorbeeld doet slecht volgen

Scriptum

Copyright © 2015 Frank Schaper
Grafische vormgeving binnenwerk en cover www.igraph.be
Illustratie cover © Getty images
Auteursportret cover © Rob van der Voort

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd in enige vorm of op enige wijze zonder schriftelijke toestemming met uitzondering van korte citaten als onderdeel van kritieken en boekbesprekingen.

ISBN 978 90 5594 535 1 | NUR 801/740

www.scriptum.nl
info@scriptum.nl

www.frankschaper.nl

INHOUD

INLEIDING HOE DICTATORS ELKAARS LEIDERSCHAP KOPIËREN	7
1 OORLOG <i>Alexander de Grote, Julius Caesar en Napoleon Bonaparte</i>	25
2 GROOTHEIDSWAAN <i>Napoleon Bonaparte en Jean-Bédél Bokassa</i>	37
3 ZELFVERRIJKING <i>François 'Papa Doc' en Jean-Claude 'Baby Doc' Duvalier</i>	45
4 CHAUVINISME <i>Charles de Gaulle en Nicolas Sarkozy</i>	51
5 VIJANDBEELD <i>Adolf Hitler</i>	61
6 DE EVOLUTIE VAN DICTATORS	97
7 SEKTEGEDRAG <i>Paus Pius IX tot Pius XII</i>	103
8 STAATSTERREUR <i>Francisco Franco, Augusto Pinochet en Jorge Videla</i>	117
9 ZELFRECHTVAARDIGING <i>Jorge Videla</i>	131
10 PERSOONSCULTUS <i>Jozef Stalin en Saddam Hoessein</i>	139
11 BEDROG <i>Moammar al-Qadhafi, Silvio Berlusconi en Bashar al-Assad</i>	147
12 REVOLUTIES <i>1989 en 2011</i>	157
13 PROPAGANDA <i>Fidel Castro en Hugo Chávez</i>	169
14 MACHTSBEHOUD <i>Kwame Nkrumah, Robert Mugabe en Kim Il-sung</i>	179
15 EXPANSIEDRIFT <i>Dzjengis Khan, Mao Zedong en Xi Jinping</i>	193
16 GEHEIMEN <i>Vladimir Poetin</i>	209
EPILOOG DE DEMOCRATISCHE DICTATOR <i>Viktor Orbán, Abdul Fatah al-Sisi en Recep Tayyip Erdoğan</i>	275
GEBRUIKTE BRONNEN	286
BRONVERMELDING ILLUSTRATIES	289
REGISTER	293

THE MYTH
POLITICAL LEADERSHIP
OF THE STRONG
IN THE MODERN AGE
LEADER

ARCHIE BROWN

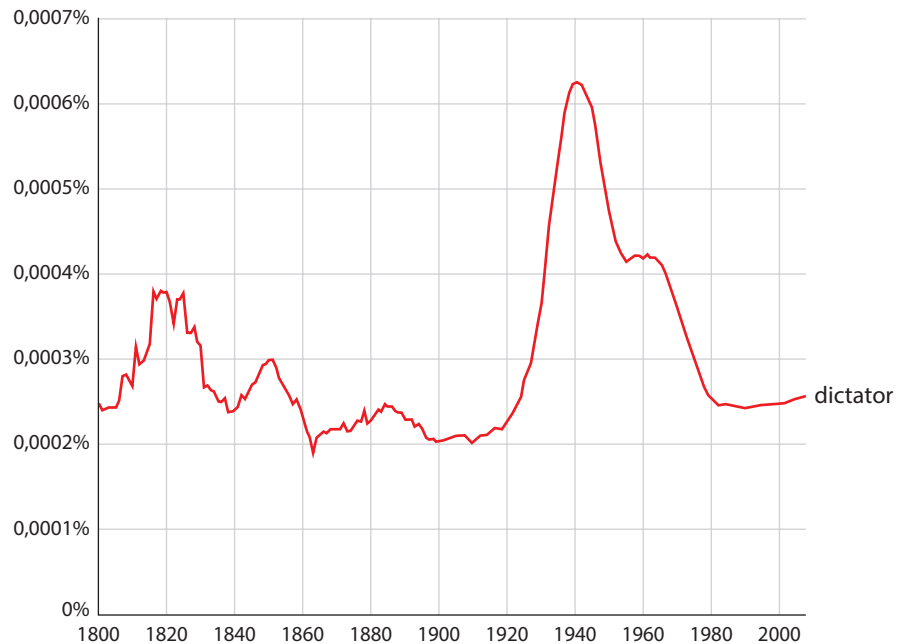
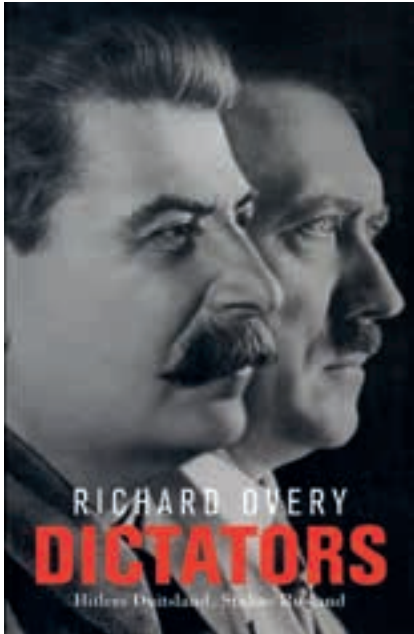
INLEIDING

HOE DICTATORS ELKAARS LEIDERSCHAP KOPIËREN

De geschiedenis herhaalt zich niet, wij herhalen de geschiedenis. Bij het schrijven van mijn vorige boek *Hoe je een geboren leider wordt* ontdekte ik dat de rolmodellen van wereldleiders bepalend zijn voor hun leiderschapstijlen en dat ‘de geboren leider’ een illusie is. In *Het dictatorvirus* laat ik zien dat ook foute leiders niet als zodanig worden geboren en dat ook dit type leiderschap door het rolmodeleffect wordt beïnvloed. Dictators van nu zijn gevormd door eerdere voorbeelden, aangepast aan hun eigen wereld. Zij spiegelen de stijl en acties van een of meer voorgaande dictators (en andere rolmodellen) die zij bewonderen. Zo waren de revolutionaire leiders Simón Bolívar en Fidel Castro rolmodellen voor de Venezolaanse president Hugo Chávez, die zichzelf zag als bevrijder van Venezuela. Zijn eigen greep naar de macht noemde hij de Bolivariaanse revolutie.

Het dictatorvirus beschrijft de ontwikkeling van

tientallen historische en huidige regeringsleiders die vaak aan de macht zijn gekomen uit de behoefte aan een ‘sterke leider’. Dictators zien zichzelf als sterke leiders – daadkrachtige, dominante leiders die het nemen van beslissingen in eigen hand houden. Auteur Archie Brown ontkrachtte in zijn boek *The Myth of the Strong Leader* reeds de opvatting dat sterke leiders het meest succesvol en bewonderenswaardig zouden zijn. Ik laat in dit boek zien dat sterke leiders zich bovendien ontwikkelen tot dictator als ze daar de kans toe krijgen en zo lang mogelijk aan de macht blijven. Denk bijvoorbeeld aan Vladimir Poetin, Robert Mugabe, Bashar al-Assad en Recep Tayyip Erdoğan. Anno 2015 is het essentieel om dit type leiders te begrijpen. Dagelijks veroorzaken zij nieuwsfeiten die relevant zijn voor de ene helft van de wereldbevolking die zucht onder hun dictatuur of voor de andere helft die er zaken mee doet. *Het dictatorvirus* geldt als waarschuwing voor zowel leiders als volgers.

Google geeft bij het zoeken naar een woord een grafiek van het gebruik ervan. De grafiek voor het woord 'dictator' piekt rond 1815, het einde van Napoleons regeerperiode, en rond 1940, de hoogtijdagen van Hitler en Stalin. De interesse van schrijvers en publiek in het fenomeen 'dictator' stijgt in tijden van oorlog en spraakmakende despoten. Het jaar 2014 was opnieuw een jaar van de dictators. Vladimir Poetin startte een nieuwe Koude Oorlog, China was onder leiding van Xi Jinping hard op weg de grootste economie van de wereld te worden en steeds vaker bleken dictators in staat hun macht door verkiezingen te verlengen of te verstevigen. Tegelijkertijd kwam het volk in opstand op steeds meer pleinen van hoofdsteden. Denk aan Kiev, Hong Kong, Caïro, Istanbul.

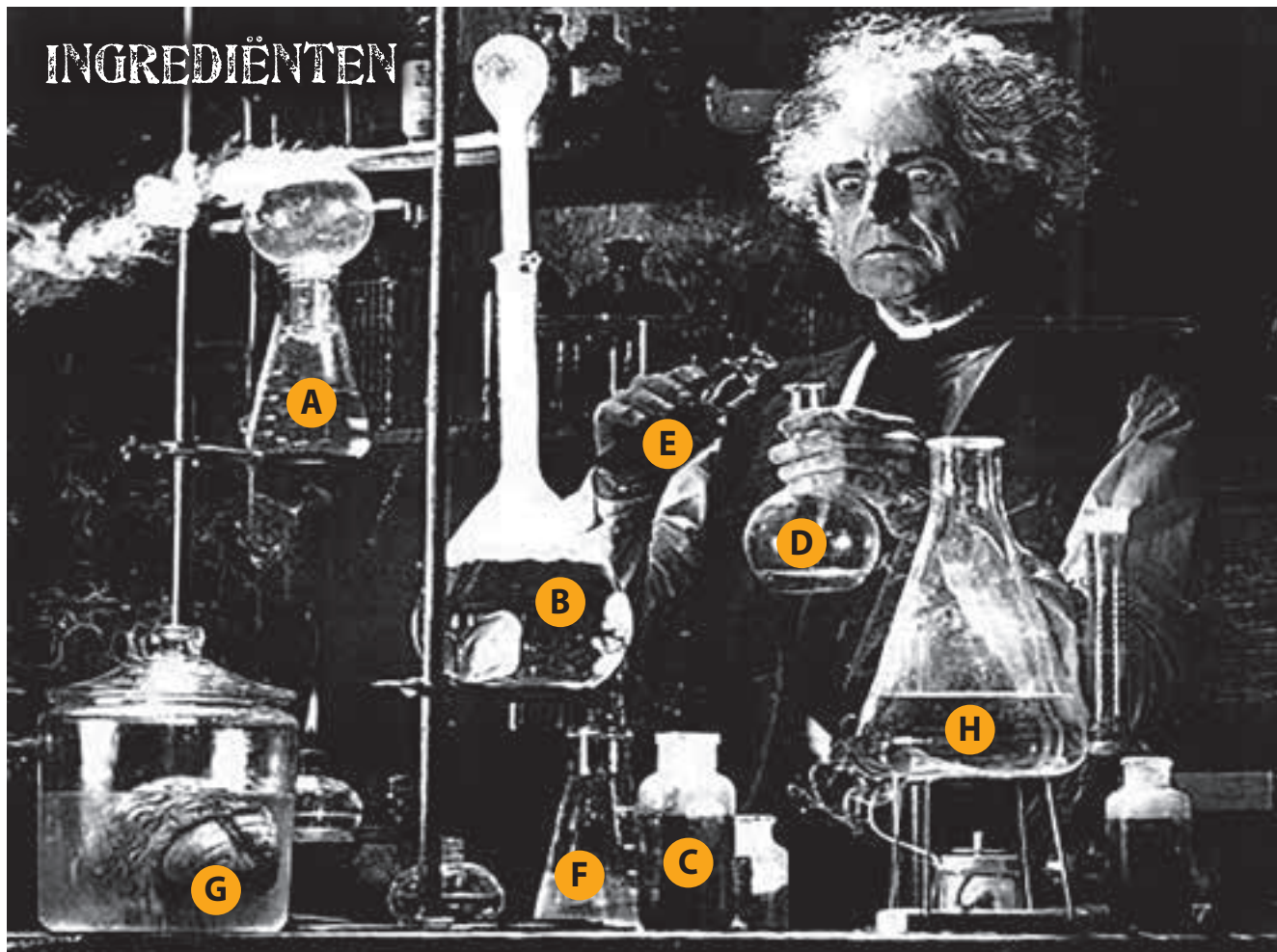
De opkomst van de democratie in de tweede helft van de 20ste eeuw heeft niet tot gevolg gehad dat dit type leiderschap is verdwenen. Integendeel: een lange reeks onafhankelijk geworden kolonies bleek een nieuwe voedingsbodem. Bovendien is het dictatorvirus gemuteerd in een nieuwe variant: 'de democratische dictator', een dictator die doet alsof hij democratisch is. Maar ook een aangepaste dictator is nog steeds een dictator.

'Dictator' was in het oude Rome de benaming

voor een magistraat met absolute macht, benoemd in geval van nood. Een Google-zoektocht naar het woord levert een iets andere definitie op: 'een heerser met totale macht over een land, iemand die zijn macht heeft verworven met geweld'. Deze definitie sluit onterecht machthebbers uit die via democratische verkiezingen aan de macht zijn gekomen, zoals Adolf Hitler. In dit boek hanteer ik daarom alleen het eerste deel van de Google-definitie: *een dictator is een heerser met totale macht over een land*. De wijze waarop hij aan de macht is gekomen varieert van staatsgrepen tot verkiezingen of erfopvolging, zoals bij 'Baby Doc' Duvalier, Bashar al-Assad en Kim Jong-il.

Hoe herken je een dictator? Hij lijkt het product van een *mad scientist*, een cocktail bestaande uit persoonsgebonden ingrediënten (zoals een pathologische persoonlijkheid), kwalijke leiderschapsingrediënten (zoals machtsmisbruik), immorele ingrediënten (zoals een giftige mengeling van hoofdzonden en wortels van het kwaad) en negatieve omgevingsfactoren (zoals bestuurlijk falen en toenemende onvrede onder het volk). Wie zich in het fenomeen verdiept ontdekt echter een overzichtelijk beeld van logische kenmerken en uitingsvormen, die door de eeuwen heen redelijk constant zijn gebleven.

INGREDIËNTEN

A

Irriterend

Bestuurlijke aanleiding

- Oude elite
- Ineffectief
- Chaos

D

Bijtend

Capaciteiten

- Krachtig
- Meedogenloos
- Slim

G

Ontvlambaar

Persoonlijkheid

- Jeugdervaringen
- Verworpen zelfbeeld
- 'Redder van het volk'
- Heerszuchtig
- Narcistisch
- Paranoïde

B

Explosief

Volk

- Slachtoffer
- Frustratie
- Onvrede

E

Oxiderend

Drijfveren

- Boosheid
- Angst
- Verdriet

H

Milieu gevaarlijk

Leiderschap

- Juiste rolmodellen
- Bij de les houden
- Informatiestroom controleren
- Belonen
- Straffen

C

Schadelijk

Hoofdzonden

- Hoogmoed
- Hebzucht
- Wellust
- Afgunst
- Onmatigheid
- Wraak
- Gemakzucht

F

Zeer giftig

Wortels van het kwaad

- Onwetendheid
- Begeerte
- Haat

Staatsgrepen

Fanatieke volgers

Hersenspoeling
en censuur

Monumenten
en symbolen

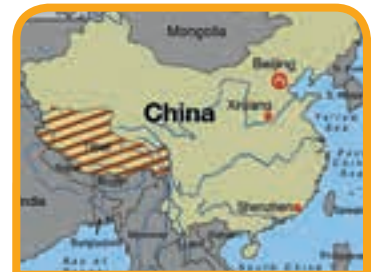
15 UITINGSVORMEN

Geheime Diensten

Corruptie

Annexaties

Chauvinisme

Persoonscultus

- 1 Grootheidswaan
- 2 Zelfverrijking
- 3 Sektegedrag
- 4 Staatsterreur
- 5 Zelfrechtvaardiging
- 6 Bedrog
- 7 Propaganda
- 8 Machtsbehoud
- 9 Expansiedrift
- 10 Geheimen

10 KENMERKEN VAN EEN DICTATOR

Repressie

Vijandbeelden

Revoluties

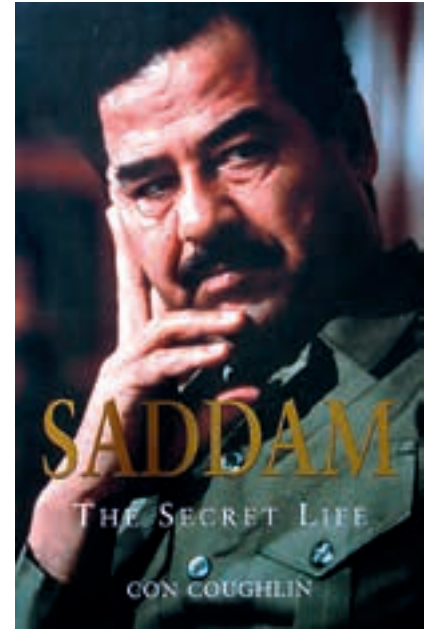
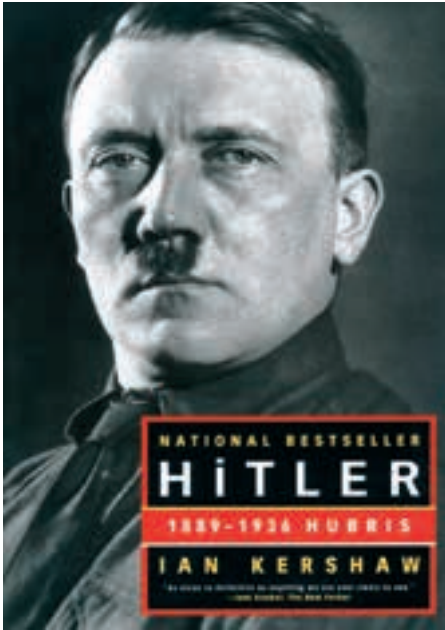
Brood en spelen

Wetsaanpassingen en
schijnverkiezingen

Oorlog

Dictators als Adolf Hitler, Jozef Stalin en Saddam Hoessein hebben niet alleen veel gemeen met elkaar, maar ook met de tientallen andere historische en hedendaagse dictators die ik in dit boek beschrijf. Ik heb tien universele kenmerken en vijftien veel voorkomende uitingsvormen geïdentificeerd. De rode draad van *Het dictatorvirus* is dat elke dictator in de ontwikkeling van deze kenmerken en uitingsvormen gebruikmaakt van voorbeelden, rolmodellen. Dat Jozef Stalin bijvoorbeeld hét idool was van Saddam Hoessein wordt in diens biografie door auteur Con Coughlin duidelijk beschreven. De implicaties voor Irak waren enorm. Saddams lange tocht naar de absolute macht en de manier waarop hij Irak vervolgens regeerde waren volledig geënt op het voorbeeld van zijn rolmodel. Wie Saddams leiderschapsstijl wil begrijpen, moet dus Stalin bestuderen.

Om dit rolmodel effect te illustreren vormen de kenmerken en de uitingsvormen elk een thema van een hoofdstuk. In deze inleiding bespreek ik de samenhang tussen alle **kenmerken** en de **uitingsvormen**.

De eerste vijf kenmerken zijn in hun onderlinge logica essentieel. **Groothedswaan:** dictators beschikken schijnbaar achteloos over het lot van zowel volgers als niet-volgers. Zij beslissen op eigen gezag over leven, dood en welbevinden. Ze zijn de hoog-

moed voorbij en wanen zich als een god of door God gezonden. **Zelfverrijking:** dictators stellen hun eigen belang altijd boven dat van anderen – wat zou het volk, dat alles aan hen te danken heeft, immers zonder hun leider moeten? Zij belichamen de staat, zij *zijn* de staat. Aangezien alles van de staat is is alles dus van hen. **Sektegedrag:** een sekte is een geloofsgemeenschap met een dominante leider. Een dictator gedraagt zich als de stichter of beheerder van zijn eigen gemeenschap, partij of clan, met zijn eigen leer of interpretatie daarvan. Sekteleden voelen zich uitverkoren en verheven boven buitenstaanders en versterken door hun gedrag de groothedswaan van de leider. **Staatsterreur:** beïnvloeding door angst in te boezemen bij zowel tegenstanders als volgers is de voorkeursstijl van dictators, wiens legitimiteit meer op principes van kracht en macht is gebaseerd dan op gezag. Gekoppeld aan het staatsmonopolie op geweld is de terreur van een dictator per definitie staatsterreur. **Zelfrechtvaardiging:** aangezien hun wandaden diep van binnen conflicteren met een positief zelfbeeld zijn dictators noodzakelijkerwijs meesters in het rechtvaardigen van hun acties. Hun eigen terreur is 'nodig' om tegenstanders te bestrijden, die zij het liefst 'terrorist' noemen. De vijand is altijd erger dan de dictator zelf. Hij is immers de 'Redder van het Volk'.

Martyrs' Cemetery
1975 – Noord-Korea

National Heroes' Acre
1981 – Zimbabwe

Heroes' Acre
2002 – Namibië

De volgende vijf kenmerken van een dictator hangen samen met de eerste vijf. **Bedrog:** voor een dictator zijn alle middelen geoorloofd. Liegen is een deugd. Ontkennen en misleiden is de norm, het doel heiligt immers de middelen. Hoe meer een dictator in zijn eigen leugens gelooft, hoe overtuigender hij is. Zelfbedrog en het bedriegen van anderen versterken elkaar. **Propaganda:** wie zijn volgers wil beïnvloeden moet de informatiestroom controleren. Aangezien volledige openheid en objectiviteit verwarring bij zijn volgers zouden creëren is propaganda essentieel. Idealiter beheerst de dictator alle media-uitingen en herschrijft hij zelf zijn eigen geschiedenis én die van zijn volk. Cartoonisten die de dictator belachelijk maken zijn gevaarlijk. **Machts-behoud:** macht is nodig om steeds nieuwe doelen van de dictator mogelijk te maken. Bovendien is macht verslavend. Aangezien het verlies van macht tot desastreuze gevolgen zou leiden voor hemzelf en zijn clan doet een dictator er alles aan om aan de macht te blijven. Wetten en verkiezingen zijn er om gemanipuleerd te worden. Het volk moet volgen, niet beslissen. **Expansiedrift:** wie zich sterk voelt wil zijn territorium en bezittingen niet alleen verdedigen, maar ook uitbreiden. Hoe meer gebied, hoe meer status, hoe meer rijkdom. Hoe groter het rijk, hoe meer volgers, hoe meer macht. Hoe sterker de dictator, hoe

meer testosteron, hoe hoger zijn plek in de pikorde der machthebbers. **Geheimen:** de dictator zou van zijn voetstuk vallen als zijn ware aard, zijn diepste onzekerheden, zijn echte doeleinden, zijn grootste wangedaden en zijn grootste leugens aan het licht zouden komen. De waarheid zou hem zwakker en zijn tegenstanders sterker maken. Onwelgevallige feiten moeten daarom ten koste van alles geheim blijven. Aangezien de waarheid wordt gevreesd, zijn onafhankelijke journalisten en vrije pers de natuurlijke vijanden van een dictator.

De vijftien uitingsvormen van een dictatorschap vloeien logisch voort uit bovengenoemde kenmerken. **Monumenten en symbolen** behoren tot de meest zichtbare uitingsvormen van een dictatorschap en zijn bij uitstek kopieerbaar. Napoleon en Hitler namen de gouden adelaarsstandaard van de Romeinen over voor hun legers. Robert Mugabe, president van Zimbabwe, keek niet alleen de terreurmethoden af van zijn Noord-Koreaanse rolmodel Kim Il-sung, maar ook diens smaak voor monumenten. Kim Il-sung had bijvoorbeeld in Pyongyang een hoge toren laten bouwen, met een heldhaftig beeld ervoor, de *Juche-toren*. Kim Il-sung had in 1975 ook een speciale begraafplaats ingericht voor alle nationale helden, het *Revolutionary Martyrs' Cemetery*. Zoiets wilde Robert ook.

Panorama Hosni Mubarak

1989 – Egypte

Panorama Hafez al-Assad

1998 – Syrië

Kims *Martyrs' Cemetery* was vooral bestemd om het volk de juiste rolmodellen te geven: zijn eigen familie en loyale militaire en politieke handlangers. Mugabe gaf in 1981 opdracht voor de bouw van een soortgelijk *National Heroes Acre* op een heuvel bij Harare. Van bovenaf gezien is het gemodelleerd naar een Kalashnikov AK-47, het wapen van de revolutie. Hier liggen nu vooral militairen begraven, naast politici van Mugabe's eigen ZANU, zijn overleden zusters en zijn eerste vrouw, met de inscriptie 'And make her the mother of nations'. Begravenissen op *Heroes Acre* en de viering van Zimbabwe *Heroes Day* zijn propagandistische happenings waar Mugabe zijn leuzen uit kan storten over de menigte: 'Zimbabwe zal nooit meer een kolonie zijn!'

Het door zeven Noord-Koreaanse architecten ontworpen *National Heroes Acre* in Zimbabwe viel zo in de smaak bij Mugabe's Namibische collega's van de SWAPO, die al sinds de onafhankelijkheid in 1990 het land regeerden, dat zij ook zoiets wilden. De hand van hetzelfde Noord-Koreaanse ontwerp bureau, de Mansudae Art Studio, is duidelijk herkenbaar in het *Namibian National Heroes Acre*, gebouwd in 2002. Voor de liefhebber: Mansudae Overseas Projects bouwde ook monumenten in Ethiopië, Senegal, de Democratische Republiek Congo, Benin en Botswana en heeft ook de twee hierboven afgebeelde pano-

rama's in Egypte (1989) en Syrië (1998) gebouwd om de 'overwinning' op Israël te vieren tijdens de Yom Kippur Oorlog in oktober 1973. Kim Il-sung was niet alleen een lichtend voorbeeld voor Robert Mugabe, maar ook voor de Egyptische dictator Hosni Mubarak en de Syrische dictator Hafez al-Assad.

De combinatie van grootheidswaan, propaganda en het sektegedrag van zowel dictator als volgers leiden na enige tijd tot een ware **persoonscultus**, die steeds absurdere proporties kan aannemen. Het eindresultaat is dat in elke ruimte een portret en op elk plein een standbeeld van de dictator staat. Bij de eerstvolgende revolutie wordt met die symbolen meestal demonstratief afgerekend. **Geheime diensten** zijn voor dictators van cruciaal belang. Zij noemen die diensten 'veiligheids- of informatiediensten'. Deze dienen echter niet de veiligheid van het volk, maar die van het regime. Ofschoon zij betaald worden uit belastinggeld, verzamelen zij informatie *over* het volk *voor* de dictator, in plaats van informatie over de dictator voor het volk. Een dictator leidt in feite een staatsmafia, waarbij **corruptie**, chantage en vriendsjapolitiek in hun ogen gelijkstaan aan normaal zakendoen. Dictators die anti-corruptieprogramma's afkondigen doen dit dus niet om de corruptie te bestrijden, maar om hun staatsapparaat te zuiveren van tegenstanders.

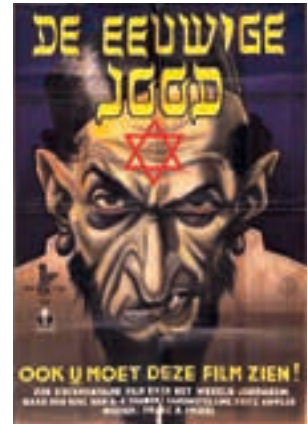
Veel voorkomende uitingvormen van dictatoriaal leiderschap zijn **staatsgrepen** als middel om de macht te veroveren, en **wetsaanpassingen en schijnverkiezingen** om die machtspositie te beschermen of legitimiteit te verschaffen. Wetten zijn niet op dictators zelf van toepassing of ze veranderen deze in hun voordeel, want zij zijn wetgever én -uitvoerder. Wetten dienen hun belang, niet dat van hun onderdanen. Wat anderen niet mogen, mogen zij wel. Een dictator heeft dan ook **fanatieke volgers** nodig om zijn beleid uit te voeren, gebruikt **hersenspoeling en censuur** om het gewone volk te misleiden en **repressie** om protest te voorkomen of de kop in te drukken.

Maar een dictator moet het volk natuurlijk ook af en toe iets positiefs te bieden hebben. Zolang er stabiliteit en relatieve voorspoed is kan een dictator lange tijd weggkomen met zijn praktijken. Romeinse heersers gebruikten daarbij **brood en spelen** om het volk af te leiden en het eigen prestige te vergroten. Dat is nog steeds effectief. Denk aan de Olympische Spelen van Hitler in 1936, van Hu Jintao in 2008 en van Poetin in 2014, of het WK Voetbal van Videla's Argentijnse junta in 1978. Robert Lemm citeert in *Optocht der dictators* de Spaanse historicus/filosoof Gregorio Marañón: 'Dictators hebben theater nodig om aan de macht te blijven, variërend van publieke werken die de aandacht trekken tot en met het beramen van aanslagen op hun eigen leven.' Desondanks heeft elk dictatorschap een zekere houdbaarheidsdatum.

Abraham Lincoln heeft gezegd: 'Je kunt alle mensen enige tijd voor de gek houden, en sommige men-

sen kun je de hele tijd voor de gek houden, maar je kunt niet alle mensen de hele tijd voor de gek houden.' Onvrijheid leidt op den duur tot onvrede. Het onvermijdelijke gevolg van een langdurige dictatuur is dat een deel van het volk doorkrijgt dat het in een leugen leeft en gaat protesteren. **Revoluties** (en contra-revoluties) zijn daardoor een veel voorkomende uitingvorm van een dictatorschap. Dictators zijn *zowel oorzaak als gevolg* van revoluties. Jarenlange staatsterreur, economische tegenslag en afkeer van de heersende elite kunnen een relatief klein incident doen uitgroeien tot een volksopstand. Als deze uitmond in een revolutie is het uiteindelijke gevolg een chaos, waar de volgende dictator gebruik van maakt om een nieuwe cyclus te starten. Ik wijd een apart hoofdstuk aan de revolutiejaren 1989, waarin alle dictators van het Warschaupact ten onder gingen, en 2011, waarin de 'Arabische Lente' een aantal dictators onttroonde.

Dictators reageren allergisch op bemoeienissen van buitenaf, maar zelf bemoeien ze zich intensief met de interne aangelegenheden van landen die zij tot hun invloedssfeer rekenen. De expansiedrift van een dictator uit zich in **annexaties**, met als voorwendsels: economische belangen veiligstellen, verloren gegane gebieden heroveren, 'eigen volk' in buurlanden weer binnen de landsgrenzen verenigen of de ruimte voor het eigen volk vergroten. Denk hierbij aan het annexeren van buurlanden door Napoleon, Tibet door Mao ('een re-integratie met het moederland') of het binnenvallen van Koeweit door Saddam (na mislukte besprekingen over olieprijsafspraken).

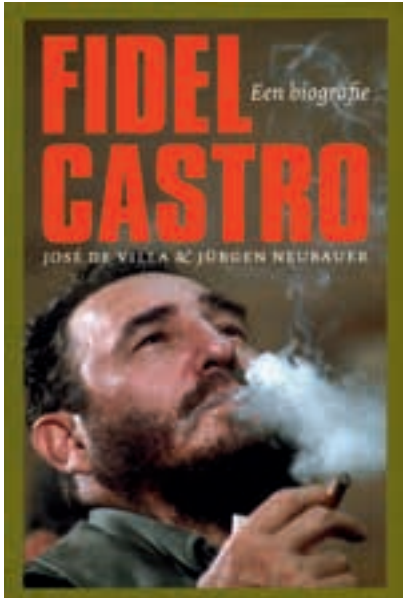

De annexatie van de Krim in 2014 door Vladimir Poetin is een actueel voorbeeld. Poetins reden was strategisch (de Russische Zwarte Zeevloot heeft zijn thuishaven in Sebastopol) en hij claimde de ‘bescherming’ van de Russisch-talige bevolking op het Oekraïense schiereiland. Op 21 maart 2014 tekende hij een decreet, waarin hij de Krim ironisch geformuleerd ‘erkende’ als een ‘soeverein en onafhankelijk land’. Al in 2013 had Poetin met zijn motorvrienden, *De Nachtwolven*, over de Krim gereden met de Russische vlag als uiting van **chauvinisme**. Overdreven nationalisme leent zich gemakkelijk voor misbruik door een dictator. Dictators wakkeren het patriottisme aan om het voor eigen doeleinden te kunnen inschakelen. Het ophemelen van het eigen volk laat zich gemakkelijk combineren met het demoniseren van ‘de vijand’ en het afschilderen van andere volkeren, rassen of religies als minderwaardig of tweederangs. Niet alleen heeft een dictator een toenemend aantal echte vijanden, hij creëert ook **vijandbeelden** om zijn invloed op zijn volgers te vergroten. Om effectief te zijn kiest de dictator één of twee zogenaamde ‘vijanden van het volk’ en herhaalt dit thema eindeloos. Dictators wakkeren de angst aan voor minderheden en vijanden van buiten: angst voor de Joden en bolsjewisten (Hitler), voor de communisten (Pius XII en Videla) of voor het Westen en de ‘vijfde kolonne’ (Poetin). Hoe bangere zijn volgers en hoe groter hun haat, hoe groter hun bereidheid om te strijden. De fanatieke volgers van de dictator gaan voor in die strijd en dwingen de rest van het volk om mee te doen.

De meeste **oorlogen** worden dan ook gestart door dictators. De bijbehorende propaganda bevat een verhoogde dosis chauvinisme en vijandbeelden om het volk in de juiste stemming te krijgen. Robert Lemm wijst in *Optocht der dictators* ook op een risico: ‘verlies van een oorlog is fataal.’ Denk aan Napoleons Russische expeditie, Mussolini’s deelname aan WO II, Hitlers invasie van de Sovjet-Unie en de invasie van de Falkland-eilanden door de Argentijnse junta.

Literatuur waarin dictaturen systematisch worden geanalyseerd is schaars. Het boek *Dictators and Dictatorships, Understanding: Authoritarian Regimes and Their Leaders* van Natasha Ezrow & Erica Frantz is een positieve uitzondering. Ezrow & Frantz wijzen er op dat het begrip ‘dictatuur’ (het regime) niet hetzelfde is als ‘dictator’ (de persoon). Bovendien is de ene dictatuur de andere niet. Ezrow & Frantz maken een nuttig onderscheid tussen verschillende soorten dictaturen: ‘militaire dictaturen’ (voorbeeld: Argentinië 1976–1983), ‘eenpartijdictaturen’ (voorbeeld: China 1949 tot heden), ‘persoonlijke dictaturen’ (voorbeeld: Spanje 1939–1979, onder Francisco Franco), ‘monarchieën’ (voorbeeld: Saoedi-Arabië 1927 tot heden) en ‘hybride dictaturen’. Ezrow & Frantz noemen het Cuba van Fidel Castro en de PCC, de communistische partij van Cuba, een hybride dictatuur.

Twee andere vormen van dictatorschap heb ik in *Het dictatorvirus* toegevoegd: het pausschap en de ‘democratische dictator’. Aan elk van deze vormen wijd ik een apart hoofdstuk.

In *Het dictatorvirus* besteed ik ook aandacht aan het pausschap, omdat dit in mijn ogen een onvervalst dictatorschap is. Hoofdstuk 7 is gewijd aan de Pius-dynastie en in het bijzonder aan Pius XII, door sommigen ‘Hitler’s Pope’ genoemd. Bovendien vraag ik aandacht voor de moderne mengvorm van democratie en dictatuur. Charles de Gaulle was misschien wel de eerste ‘democratische dictator’. Recenter voorbeelden zijn Silvio Berlusconi, Viktor Orbán, Hugo Chávez, Robert Mugabe, Vladimir Poetin, Abdul Fatah al-Sisi en Recep Tayyip Erdoğan.

Wat bezielt een dictator? Narcistische dictators hebben de neiging vijanden te creëren waar die nog niet bestonden. Narcistische, paranoïde dictators vernietigen soms zelfs hun meest loyale supporters. Saddam Hoessein geloofde volgens Ezrow & Frantz altijd dat hij wist wie van zijn supporters tegen hem aan het plotten waren, zelfs voordat zij dat zelf wisten. De auteurs stuiten in hun onderzoek meerdere malen op experts die het belang van de persoonlijkheid van de dictator benadrukten. Ezrow & Frantz citeren Robert Tucker die in *Politics as Leadership* (1995) betoogt dat ‘de persoonlijkheid van een dictator bijdraagt aan het totalitarisme en moet worden erkend als een van de vaste en belangrijke componenten’. Daar ben ik het volledig mee eens.

Hitler kon bijvoorbeeld als geen ander mensen

intimideren. De kleinzoon van de Duitse diplomaat Ulrich von Hassell herinnert zich dat zijn grootvader hem vertelde van diens eerste ontmoeting met Hitler in 1928: ‘Hitler was befaamd om zijn vermogen mensen aan te staren. Hij staarde mijn grootvader aan. Mijn grootvader staarde terug. Dat is hoe de ontmoeting verliep, er werd geen woord gesproken. Na afloop schreef mijn grootvader naar mijn grootmoeder: “Als deze man aan de macht komt, is dat het einde van Duitsland”’. Von Hassell zou later medeverantwoordelijk zijn voor de (mislukte) bomaanslag op Hitler op 20 juli 1944.

Soms is een biografie echter vreemd genoeg niet bovenmatig geïnteresseerd in de ontwikkeling van de hoofdpersoon of beschouwt hij hem als een onbegrijpelijk enigma. Hitler-biograaf Ian Kershaw schreef in zijn inleiding: ‘Het zonderlinge karakter van de man interesseerde me tijdens het schrijven minder dan de vraag hoe Hitler mogelijk was’. Kershaw had zich ook niet verdiept in Hitlers uiterst omvangrijke boekenverzameling, een ommissie die later werd goedgeemaakt door Timothy Ryback in zijn boek *Hitlers privébibliotheek*. Hitler, Stalin en Mao waren maniakale boekenlezers. Sommige boeken hadden een beslissende invloed op hun ontwikkeling. Wie Hitler wil begrijpen, moet weten welke boeken hij heeft gelezen.

Leiderschapsexpert John Maxwell beschrijft in zijn boek *21 Irrefutable Laws of Leadership* 'De Wet van Invloed': 'De werkelijke maatstaf van leiderschap is invloed – niets meer, niets minder'. Mede-grondlegger van de sociaal-psychologie Edgar Schein noemt als eerste methode om mensen te beïnvloeden: 'Geef ze de juiste rolmodellen'. Goed voorbeeld doet goed volgen en slecht voorbeeld doet kennelijk slecht volgen. Dat is waar *Het dictatorvirus* over gaat. Een dictator voedt zich door boeken over voorgangers te lezen, door theatervoorstellingen of films te bekijken of door andere, nog levende collega's op te zoeken, indien mogelijk. Wie een dictator wil begrijpen, moet zich dus verdiepen in zijn helden. Dit geeft inzicht in zijn persoonlijkheid en leiderschapstijl.

Te vaak lees ik te simpele verklaringen, zoals 'de dictator is een psychopaat', 'heeft een asociale persoonlijkheidsstoornis' of 'heeft een sterke hang naar macht'. Allemaal waar natuurlijk, maar *hoe* ontwikkelt een kleine, relatief normale, intelligente jongen zich tot zo'n narcistische, agressieve, paranoïde, megalomane dictator? Het voert te ver om die vraag in detail te beantwoorden voor elke dictator in dit boek. In *Het dictatorvirus* wijd ik aan de meeste van de tientallen dictators en hun rolmodellen minder dan tien pagina's. Maar ik heb een uitzondering gemaakt voor

de meest spraakmakende dictators van de 20ste respectievelijk 21ste eeuw: Adolf Hitler en Vladimir Poetin. In Hoofdstuk 5 (36 pagina's) over Hitler en Hoofdstuk 16 (66 pagina's) over Poetin beschrijf ik hun gehele ontwikkeling, aan de hand van al hun rolmodellen in de verschillende fases van hun leven.

De meest notoire dictators, Mao, Stalin en Hitler, voeren (in die volgorde) de top 10 aan van despoten met de meeste doden op hun geweten. Zij waren op dat gebied rolmodellen voor de Cambodjaanse Rode Khmer-leider Pol Pot (berucht om zijn '*killing fields*') en Kim Il-sung, die beiden in dezelfde top 10 staan. Dit roept de vraag op of er eigenlijk wel zoiets bestaat als een 'goede dictator', of is dat een *contradictio in terminis*? Sommige experts wijzen op Lee Kuan Yew, de in 2015 overleden dictator die Singapore na de Tweede Wereldoorlog decennialang op efficiënte, autoritaire wijze leidde. Hij vormde een piepklein, arm landje om tot een modern, economisch succesvol staatje. Zo werd hij een rolmodel voor de Chinese leider Deng Xiaoping bij het hervormen van de Chinese economie, maar behaalde hij geen vermelding in *The Desktop Digest of Despots & Dictators*. Xi Jinping nam op zijn beurt een voorbeeld aan zowel Lee Kuan Yew als Deng Xiaoping. Hong Kong leerde in 2014 dat hij geen enkele boodschap heeft aan democratie.

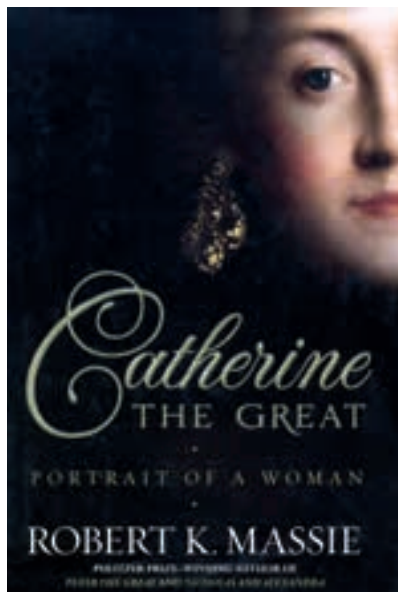
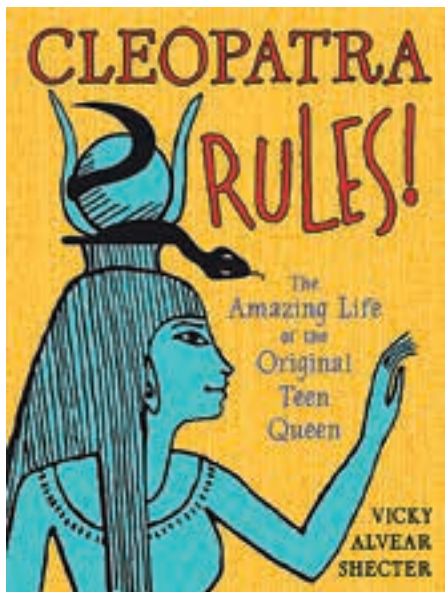
1989 In mei werd het Tiananmen-plein (Plein van de Hemelse Vrede) in Beijing wekenlang door studenten bezet, vreedzaam protesterend tegen corruptie en voor democratie. Op 4 juni zette Deng Xiaoping het leger in. Met tanks werd het plein schoongeveegd. Honderden (of duizenden) doden waren het gevolg. De dictator won de veldslag.

2014 In september maakte de Chinese regering de kandidatenlijst bekend voor verkiezingen in 2017, waarna studenten in Hong Kong de straat op gingen in protest tegen deze bemoeienis vanuit Beijing. Vreedzaam symbool van het verzet werd de paraplu. Xi Jinping had van Dengs voorbeeld geleerd geen tanks in te zetten. De dictator won de uitputtingsslag.

Dictators zijn millennia lang vrijwel altijd mannen geweest. In alle boeken over dictators in de 20ste en 21ste eeuw, zoals *Tyrants: the 20 Worst Living Dictators* en *Deadly Dictators, Masterminds of 20th Century Genocides*, ontbreekt het volledig aan vrouwelijke voorbeelden. Zelfs in het meest uitgebreide overzichtswerk *Despots & Dictators, An A-Z of Tyranny*, telde ik van de 159 dictators en despoten slechts twee vrouwen: de Egyptische koningin Cleopatra en de Russische tsarina Catherina de Grote. Kijkend naar het groeiende aantal vrouwelijke regeringsleiders in de wereld en de toenemende emancipatie van de vrouwelijke helft van de wereldbevolking, zou het mij overigens niet verbazen als er zich ook een vrouwelijke variant ontwikkelt van het dictatorvirus. Om hier op te anticiperen formuleer ik alvast twee onderzoeksvragen voor de liefhebber:

Vraag 1. Kunnen vrouwelijke staatshoofden zich in de loop van meerdere termijnen ontwikkelen tot dictator?

Ik denk van wel als ik kijk naar de regeerstijlen van vrouwelijke politieke leiders zoals Margaret Thatcher, Golda Meir en Indira Gandhi. Thatcher maakte op uiterst repressieve wijze korte metten met de vakbonden en protesten van het volk tegen haar beleid, ze voerde een keiharde oorlog met Irak en Argentinië (die haar populariteitscijfer omhoog deed schie-

ten en haar een nieuwe termijn bezorgde) en behield de macht maar liefst elf jaar lang, tot zij door een coup vanuit haar eigen partij werd onttroond.

Vraag 2. Zijn vrouwen in staat tot het leiding geven aan een schrikbewind?

Ook hier vermoed ik van wel. Dit vermoeden baseer ik niet alleen op onderzoeken naar vrouwelijke kampbewaarders in Duitse concentratiekampen of verhalen over machtsmisbruik in katholieke vrouwenkloosters. In juni 2014 meldden diverse kranten de gruwelijke ontdekking van een tehuis in Mexico, waarin 458 kinderen en 138 volwassenen gevangen werden gehouden. Ondervoeding, dagelijks geweld en seksueel misbruik waren aan de orde van de dag geweest. Ironisch genoeg was het tehuis *La Gran Familia* in 1947 opgericht als toevluchtsoord voor wezen en verwaarloosde of verlaten kinderen. Het werd nu al veertig jaar geleid door 'Mamá Rosa', die officieel Rosa del Carmen Verduzco heet, en haar acht medewerkers. Niemand mocht vertrekken, alle pasgeborenen werden op naam gezet van Verduzco en de echte ouders hadden niets meer over het kind te zeggen. Buitenshuis gingen er wel geruchten over wat er gaande was, maar Mamá Rosa had 'de juiste politieke connecties' om jarenlang ingrijpen van buitenaf te voorkomen. Het verhaal deed mij denken aan Noord-Korea.